Правові наслідки набуття статусу комбатанта та особливості режиму військового полону

Питання 1. Аналіз прав та обов’язків комбатанта відповідно до Третьої Женевської конвенції

Поняття «комбатант» є фундаментальною категорією міжнародного гуманітарного права (МГП), що застосовується під час міжнародних збройних конфліктів. Згідно зі ст. 43 Додаткового протоколу I (1977 р.) до Женевських конвенцій 1949 р., збройні сили сторони конфлікту складаються з усіх організованих збройних сил, груп та підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих. Усі особи, які входять до складу збройних сил (крім медичного та духовного персоналу), є комбатантами.

1.1. Ключові права комбатанта

- **Право на безпосередню участь у воєнних діях (Combatant's Privilege):** Комбатанти мають юридичне право застосовувати збройне насильство проти законних воєнних цілей супротивника від імені держави або сторони конфлікту.
- **Імунітет від кримінального переслідування за правомірні воєнні дії:** Комбатант не може бути притягнутий до кримінальної чи цивільної відповідальності за участь у бойових діях, ураження сил ворога або знищення його майна, якщо ці дії вчинені відповідно до норм і звичаїв війни.
- **Право на статус військовополоненого (POW Status):** У разі потрапляння під владу супротивника комбатант має беззаперечне право на статус військовополоненого (ст. 4 ЖК III) та гарантований захист від свавілля.
- **Право на гуманне поводження та повагу до особи:** Заборона будь-яких актів насильства, катувань, медичних експериментів, залякування, дискримінації та публічної цікавості (ст. 13, 14 ЖК III).
- **Право на збереження військового звання, відзнак та особистих речей:** Затримана особа зберігає свої однострої, знаки розрізнення, нагороди, а також предмети особистого вжитку та захисту (шоломи, протигази) (ст. 18 ЖК III).

1.2. Основні обов’язки комбатанта

- **Дотримання законів та звичаїв війни:** Комбатант зобов'язаний неухильно дотримуватися норм МГП, включно з принципами розрізнення, пропорційності та запобігання зайвим стражданням.
- **Відрізняти себе від цивільного населення:** Під час підготовки або проведення військової операції комбатант зобов'язаний відрізняти себе від цивільного населення шляхом носіння військової форми одягу або виразних і знаків розрізнення, помітних здалеку.
- **Підпорядкування відповідальному командуванню:** Діяльність у складі організованого підрозділу під відповідальним керівництвом, що забезпечує дотримання внутрішньої дисципліни.

- **Заборона воєнних злочинів:** Виконання злочинного наказу не звільняє від індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини (умисне вбивство цивільних, катування, мародерство, напади на цивільні об'єкти).

Питання 2. Відмінність між статусом законного комбатанта, шпигуна та найманця в міжнародному праві

Міжнародне гуманітарне право чітко розрізняє осіб за їхнім правовим статусом під час збройного конфлікту. Від цього статусу залежить, чи має особа право брати участь у бойових діях та чи поширюється на неї режим захисту військовополоненого у разі затримання.

Критерій порівняння	Законний комбатант	Шпигун (шпигунство)	Найманець (найманство)
Нормативна база	ЖК III (ст. 4), ДП I (ст. 43)	ДП I (ст. 46), Гаазьке положення 1907 р. (ст. 29)	ДП I (ст. 47), Конвенція ООН 1989 р.
Право на участь у бойових діях	Так (має комбатантський імунітет)	Ні (діє під фальшивим приводом / таємно)	Ні (участь є протиправною)
Ідентифікація та форма	Носить однострій / розрізнювальні знаки відкрито	Діє таємно, без однострою або під прикриттям	Може носити форму, але не належить до ЗС сторони
Головний мотив / мета	Виконання військового обов'язку перед державою	Збір інформації в тилу ворога для своєї сторони	Одержання особистої вигоди (матеріальна винагорода)
Громадянство / Резиденство	Громадянин сторони конфлікту або її ЗС	Зазвичай громадянин однієї зі сторін	Не є громадянином жодної зі сторін конфлікту
Статус у разі затримання	Військовополонений (повний захист за ЖК III)	Не має права на статус військовополоненого	Не має права на статус військовополоненого

Важливі юридичні нюанси щодо шпигунів та найманців:

- **Шпигунство та його застереження:** Якщо військовослужбовець у формі збирає відомості на території, контрольованій супротивником, це вважається воєнною розвідкою, а не шпигунством. Такий розвідник у разі затримання має право на статус військовополоненого. Крім того, якщо шпигун знову приєднується до своїх ЗС і згодом захоплюється у полон, він не підлягає покаранню за попередні акти шпигунства.
- **Судові гарантії:** Хоча шпигуни та найманці не користуються статусом військовополоненого, вони не позбавлені людських прав. Згідно зі ст. 75 Додаткового протоколу I, їм гарантується

гуманне поводження та право на справедливий судовий розгляд (процесуальні гарантії). Без рішення суду розстріл чи страта заборонені.

Питання 3. Порядок дій військовослужбовця у разі потрапляння в полон: правові та психологічні аспекти захисту особистих даних

Захоплення у полон є екстремальною ситуацією, яка поєднує високий рівень психологічного стресу та високі правові ризики. Правильна алгоритмізація дій військовослужбовця гарантує збереження його життя, гідності та захист державної таємниці.

3.1. Нормативно-правовий алгоритм поведінки (Ст. 17 ЖК III)

- **Обов’язковий обсяг інформації:** Під час допиту військовополонений зобов'язаний повідомити ТІЛЬКИ такі відомості:
  • Прізвище, ім'я та по батькові (повне ім'я);
  • Військове звання;
  • Дату народження;
  • Особистий номер (армійський шифр / податковий номер / номер токена).
- **Заборона психологічного та фізичного примусу:** Жодні катування, фізичний чи моральний тиск не можуть застосовуватися для отримання будь-якої іншої інформації. Відмова давати додаткові відомості не може бути підставою для покарання чи погіршення умов утримання.
- **Збереження документації та посвідчення:** Військовослужбовець повинен мати при собі офіційне посвідчення особи. Вилучення посвідчення ворожою стороною є порушенням, однак особа має право вимагати видачі розписки або фіксації цього факту.

> **КРИТИЧНО ЗАБОРОНЕНО ПОВІДОМЛЯТИ ВОРОГУ:**
> 1. Номер, найменування, дислокацію чи чисельність своєї військової частини / підрозділу.
> 2. Позиції, бойові завдання, паролі, шифри, позитивні та негативні сторони озброєння.
> 3. Прізвища та посади командирів, інформацію про бойових побратимів.
> 4. Персональні дані членів своєї родини (адреси проживання, місця роботи, номери телефонів, акаунти у соцмережах).

3.2. Психологічні аспекти захисту особистих даних та виживання

- **Емоційний самоконтроль та «техніка сірого каменя»:** Під час допитів слід поводитися нейтрально, спокійно, без виклику та підкресленої агресії, але з внутрішньою стійкістю. Не виражати надмірних емоцій (страху, люті), оскільки це дає маніпулятору важелі тиску.
- **Протидія психологічним маніпуляціям (Good Cop / Bad Cop, ізоляція):** Ворог часом застосовує створення ілюзії «дружнього ставлення» або погрози шкоди рідним. Слід пам'ятати, що будь-яка відвертість буде використана проти полоненого та його побратимів.
- **Захист інформації цифрового середовища:** Перед загрозою полону необхідно за можливості знищити або заблокувати засоби зв'язку, носії інформації, картки пам'яті, очистити месенджери та кеш пристроїв.

- **Підтримання колективної згуртованості:** Взаємопідтримка між полоненими, збереження військової субординації та внутрішньої дисципліни є вирішальним фактором психологічної витривалості та збереження ментального здоров'я.

ВИСНОВКИ

Набуття статусу комбатанта забезпечує військовослужбовцеві міжнародно-правовий захист та імунітет від переслідування за законні бойові дії. Знання своїх прав та обов'язків за Третьою Женевською конвенцією, розуміння відмінностей між комбатантами, шпигунами та найманцями, а також чітке дотримання протоколу поведінки у полоні є фундаментальними складовими правової та психологічної безпеки військовослужбовця.